

ПРОБЛЕМИ КРАЇНОЗНАВЧОГО ВИВЧЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ Й ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ СВІТУ

УДК 323.173

Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і міжнародних відносин
СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано поняття «сепаратизм», причини та умови виникнення цього явища. Визначено основні форми прояву сепаратизму. Розкрито негативні та позитивні наслідки сепаратизму як суспільно-політичного явища.

Ключові слова: сепаратизм, сепаратистський рух, етнічна спільнота, національна ідентичність, сецесія.

Romaniuk N. I. Separatism as Social and Political Phenomenon of Modern Times. The notion «separatism» as well as its prerequisites and conditions of this phenomenon are analyzed. The main forms of separatism appearance are defined. The positive and negative results of separatism as social and political phenomenon are investigated.

Key words: separatism, separatist movement, ethnic community, national identity, secession.

Активізація процесів глобалізації, трансформації політичних та економічних режимів у світі на початку XXI ст. зумовили посилення сепаратистських рухів. Сепаратизм, будучи суперечливим суспільно-політичним явищем, являє собою одну з найскладніших та найактуальніших проблем світового співтовариства, тому варте уваги дослідження його ролі у міжнародних відносинах.

У науковій літературі немає єдиного підходу щодо трактування поняття «сепаратизм». Його визначають і як спосіб розв'язання проблеми, і як рух за територіальне відокремлення, і як політика та практика діяльності суспільно-політичних рухів. Зазвичай у науковій літературі сепаратизм (від лат. *separatus* – окремий) – це теорія, політика і практика відокремлення, відділення частини території держави з метою створення нової самостійної держави або одержання статусу широкої автономії [5, с. 691].

Дослідник А. Баранов стверджує, що сепаратизм завжди виникає на базі глибоко пережитої та чітко усвідомленої ущемленості свого становища, яку відчуває етнічна група, тому сепаратистські настрої є наслідком тривалого процесу самоусвідомлення в середовищі етнічної спільноти. На думку автора, сепаратизм був і залишається суто радикальним, егоцентричним способом розв'язання проблем, які так чи інакше виникають у багатонаціональних суспільствах із метою відокремлення від єдиного цілого й формування власної державності, що, у свою чергу, приводить до втрати державою частини території й отримання нею вороже налаштованих сусідів [1].

Виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух [6, с. 121]. При тому дискримінація може бути як політична, так й економічна. Політична дискримінація означає, що певна етнічна спільнота позбавлена політичних прав, на відміну від домінуючої більшості. Економічна дискримінація призводить до ситуації «внутрішньої колонії», коли певна частина території перетворюється на своєрідного економічного донора [7, с. 317].

На думку американської дослідниці Спенсер, яку вона висунула у своїй роботі «Separatism: democracy and disintegration», головний рушійний фактор, що спричиняє виникнення сепаратизму – національна ідентичність [11]. Ідеологія сепаратизму повинна спиратися на історичний досвід незалежності нації, що мала місце в певному регіоні. Якщо такої немає, то слід шукати опору в незалежності ідентичних територій або близьких за походженням етносів. Націоналісти можуть прийти до домовленості з центральною владою, зробивши предметом торгу той чи інший рівень автономії для свого народу чи регіону [10, с. 93].

Для сепаратистів самовизначення – це завжди відторгнення держави як політично цілісної територіальної одиниці, політичний і культурний поділ [9]. Мотиви сепаратистів за своєю природою можуть бути політичними, економічними, етнічними, конфесійними, територіальними, у зв'язку з чим виділяють кілька видів сепаратизму. Найбільш поширеним у сучасному світі є етнічний сепаратизм, оскільки практично кожна етносоціальна спільнота намагається використати право на самовизначення й реалізувати його аж до створення власної держави [5, с. 693].

Існує багато причин виникнення сепаратизму. Найтипівішими з них є етнічні, релігійні, економічні, політичні та ін. (рис. 1). Основними формами прояву сепаратизму залежно від тих цілей, які ставлять лідери сепаратистських рухів є сецесія, ірредентизм, еноліз, деволюція (рис. 2).

Найбільш поширеним є етнічний сепаратизм, який за своєю суттю є етнотериторіальним конфліктом, в основі якого лежить прагнення етнічної групи виділитися із загальної держави, що сприймається її представниками як державне утворення іншої етнічної групи [4, с. 32]. Поява в позиції одної з конфліктуючих сторін елементів сепаратизму інтернаціоналізує конфлікт і підчиняє його потребам і нормам міжнародного права.

Етнічний сепаратизм може існувати у таких формах [3, с. 301]:

- 1) відкрита, де засобами й методами реалізації сепаратистами своїх намірів є такі публічні дії, як заяви, масові акції протесту, відкрите військове протистояння;
- 2) прихована, де засобами й методами реалізації сепаратистами своїх намірів є такі неpubлічні дії, як підпільна та анонімна терористична діяльність, застосування тиску на своїх опонентів через треті сторони.

Характерною рисою сучасності є те, що етнічні конфлікти все рідше проявляються як війни між державами, частіше вони зароджуються на території однієї країни. Це пов'язано з тим, що джерелами криз у деяких випадках стають нестабільність, слаборозвиненість і злидні, які сприяють піднесенню релігійного інтегризму (наприклад, ісламського фундаменталізму) на території єдиної держави. Причинами конфліктів може виступати боротьба з бідністю або, навпаки, спроби її подолання, що спричиняє суспільні зміни.

Сторонами етнополітичного сепаратистського конфлікту все частіше виступають недержавні гравці – екстремістські релігійні течії, злочинні угруповання та транснаціональні терористичні формування. Етнічні зіткнення стають небезпечними, тому що вони використовуються терористами й озброєними нелегальними угрупованнями. Терористи створюють свої бази саме на безконтрольних територіях країн, влада яких не може ними управляти, наприклад, організація ЕТА в Іспанії.

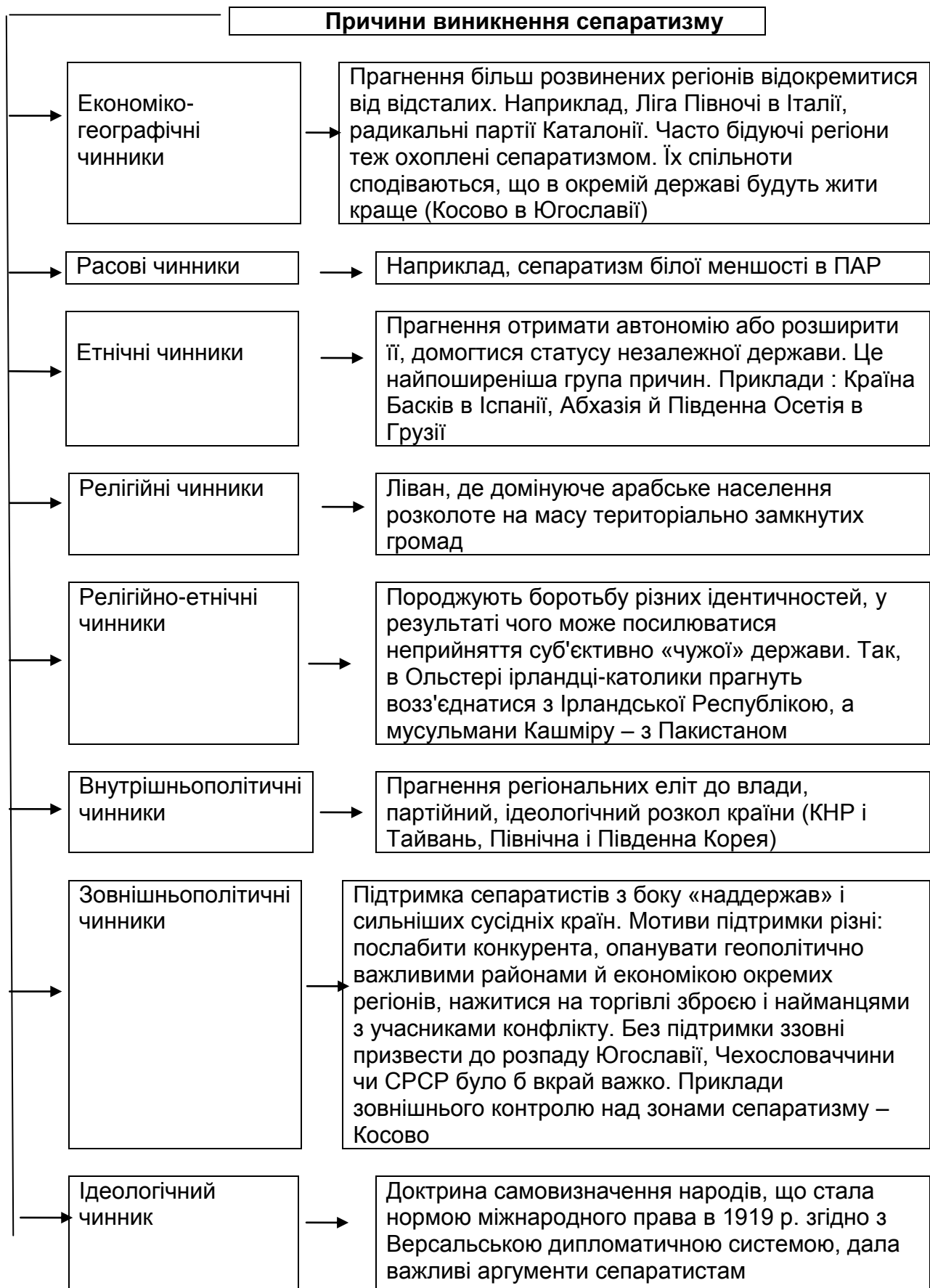

Рис. 1. Причини виникнення явища сепаратизму за В. А. Барановим

Рис. 2. *Форми прояву сепаратизму залежності від цілей, які ставлять лідери сепаратистських рухів*

На сьогодні нові підстави для штучного нагнітання сепаратистських настроїв у певних регіонах світу породжує розширення комунікативних можливостей у постіндустріальному світі [2, с. 281]. Можна дійти висновку, що в суспільстві з вищим рівнем політичної культури та економічного добробуту етнічний сепаратизм має значно менше шансів розвиватися у стрімких та гострих проявах.

Значний вплив на виникнення сепаратизму мають і зовнішні чинники, які можуть або пришвидшити або нівелювати інтенсивність сепаратизму. У політичній сфері сепаратизм здатний привести до негативних наслідків. Наприклад, ослаблення державного суверенітету, дестабілізація ситуація в країні тощо.

В. Тишков зазначає про моральність сепаратизму. За моральним підходом часто стоїть симпатія по відношенню до тих, хто хоче відокремитися й для цього формулює програму національного самовизначення з аргументом на користь програми сецесії (відділення з метою створення власної держави) й прагнення позбутися приниженого статусу меншини, – статусу, який може характеризуватися як дискримінація, надексплуатація, етноцид, колоніальне гноблення. Прагнення до

позбавлення від цього статусу пояснюється також бажанням зберегти та розвивати цілісність й особливості малих культур, які руйнуються домінуючою культурою. Ключовим моментом досягнення цієї мети вважається вихід з існуючої системи та здобуття «своєї» держави чи возз'єднання території з «історичною батьківщиною» [9].

Розгляд сепаратизму з погляду морального підходу наштовхується на низку істотних проблем: по-перше, сецесія – це завжди серйозний перерозподіл ресурсів і влади, який не може не супроводжуватися нанесенням шкоди великому числу людей, а якщо більшість втрачає, а меншість виграє, чому це повинно вважатися моральним? По-друге, прихильники сецесії та внутрішні сепаратисти використовують як аргумент необхідність ліквідувати дискримінацію, коли насправді остання не існує зовсім або ж, навпаки, пронизує все суспільство, а не стосується лише окремих груп, що прагнуть сепаратизму.

Цікаву точку зору щодо питання практичної реалізації сепаратизму запропонував етнополітолог Т. Гурре, який залежно від вимог етнічного регіону розробив теорію «трьох груп»: «голос» (вимоги культурної автономії); «лояльність» (відмова від конфлікту в обмін на увагу й визнання); «вихід» (вимоги самовизначення, які можуть бути також пов'язані з федералізацією). На його думку, сепаратизм – неминуча риса державного розвитку і він не завжди означає досягнення сецесії. Практично всі дослідники відзначають федералізацію держав (децентралізацію управління) як спосіб вирішення проблем із правами окремої етнічної спільноти і демократизацією [10, с. 91].

На думку деяких науковців, автономізацію не слід вважати формою сепаратизму, оскільки вона не порушує територіальної цілісності держави. У Шотландії, наприклад, використовують термін «деволюція», коли говорять про збільшення влади у руках Единбургу й перехід до якнайширшої автономії та можливої незалежності.

Відкритість територіальних та комунікаційних кордонів призводить до прозорості державних кордонів, стирає грані між внутрішньою й зовнішньою політикою, що створює загрози для етнічної ідентичності. Це викликає захисні рефлекси з боку багатьох етнічних меншин, у яких є усвідомлене колективне бажання зберегти власну відділеність. Такі процеси дають підстави для додаткової міжетнічної конфліктності. Етнічні меншини об'єктивно відчують особливу потребу у захисті своєї ідентичності [8, с. 235].

Сепаратизм як суспільно-політичне явище має й позитивні функції, які полягають в артикуляції інтересів населення регіону в політичній, соціально-економічній, культурній сферах. Поширення ринкових відносин, розширення зон вільної торгівлі, з одного боку, ведуть до зближення й поглиблення інтеграції країн, а з іншого – заохочують ізоляціоністські та сепаратистські сили, що сприяють відродженню націоналізму та ескалації локальних конфліктів.

На думку українського дослідника С. Блавацького, об'єктивна реальність глобалізованого світоустрою вимагатиме перерозподілу сучасних країн на нові територіальні утворення: за його прогнозами, можливо, що до середини XXI ст. такі держави, як Німеччина, Італія, США, Японія вже не будуть цілісними політичними утвореннями. Замість них на економічній і політичній сцені виступатимуть окремі регіони (графство Орандж у Каліфорнії, Осака в Японії, район Ліона у Франції, Рур у Німеччині), цілісність яких ґрунтуватиметься на господарських зв'язках й економічній доцільності [2, с. 277].

Причини посилення націоналізму на сучасному етапі світового розвитку доводять, що сепаратизм є одним із наслідків невирішеного національного питання в поліетнічних країнах. Така ситуація є певною реакцією малих етнічних та мовних спільнот на посилення процесів вестернізації усіх форм життя в умовах глобалізації. У цьому контексті націоналізм може використовуватися як ідеологічне підґрунтя під

час боротьби цих спільнот за власну державу, а тому може мати перспективу, особливо в країнах третього світу.

Тобто, подальша перспектива світового розвитку – це одночасне існування, єдність і боротьба двох суперечностей – зростаючої взаємозалежності держав у всіх сферах суспільного життя та посилення дезінтеграційних процесів, націоналізму, сепаратизму, релігійного екстремізму як наслідків самоідентифікації етносів і націй.

Отже, сепаратизм є об'єктивним суспільно-політичним явищем, яке має як негативний, так і позитивний вплив на розвиток суспільства. З одного боку, сепаратизм як сецесія призводить до дезінтеграції держави та порушує баланс геополітичної безпеки в регіоні, а, з іншого – є одним із засобів реалізації економічних, політичних, соціальних, духовних, мовних інтересів етносу, що цілком обґрунтовані у випадку політичної, економічної та культурної дискримінації останнього.

Джерела та література

1. Баранов А. В. Сепаратизм в современном мире: политико-территориальный аспект / А. В. Баранов // Человек. Сообщество. Управление. – 2005. – № 3. – С. 108–123.

2. Басараб М. Глобалізаційні тенденції: нові стимули для сепаратизму / М. Басараб // Наук. записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2011. – Вип. 5 – С. 275–286.

3. Басараб М. М. Етнічний сепаратизм: іманентна конфліктність чи відповідь на загрози цінностям / М. М. Басараб // Наук. записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Вип. 4. – С. 295–306.

4. Болотникова О. Р. Этносепаратизм и его перспективы / О. Р. Болотникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 5. – С. 32–42.

5. Дівак В. В. Сепаратизм як соціально-політичне явище: сутність і причини виникнення / В. В. Дівак // Держава і право : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 39. – С. 690–695.

6. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності / Р. Ключник // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 120–128.

7. Політологічний енциклопедичний словник. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.

8. Пономарьова І. Специфіка сепаратистських рухів у країнах Європейського Союзу / І. Пономарьова, К. Мурза // Політичний менеджмент. – 2012. – № 1–2. – С. 235–243.

9. Тишков. В. А. Моральность сепаратизма / В. А. Тишков ; Ин-т этнологии и антропологи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/n61_moralno.html

10. Цебенко О. О. Ідеологічні засади сепаратизму / О. О. Цебенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. – К. : Ін-т міжнар. відносин, 2011. – Вип. 99, ч. 2. – С. 90–94.

11. Molina F. The historical dynamics of ethnic conflicts: confrontational nationalisms, democracy and the Basques in contemporary Spain / Fernando Molina // ASEN/Blackwell Publishing Ltd, Nations and Nationalism. – 2010. – P. 240–260.